उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि शिक्षा योजना
तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधार्थी
जगन्नाथ बस्याल
क्याम्पस क्रमाङ्क : ५२ (०६३/०६५)
परीक्षा क्रमाङ्क : ३०८००४२
त्रि.वि. दर्ता नं. २६४०५-८९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
तानसेन, पाल्पा

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)

तानसेन, पाल्पा, नेपाल

TANSEN MULTIPLE CAMPUS

Tansen, Palpa, Nepal

स्थापित: २०४७

☎: ०७५-५२०५९७
फ्याक्स नं. : ०७५-५२२९५०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति.....................

विषय :

सिफारिस पत्र

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको निमित्त शोधार्थी जगन्नाथ बस्यालद्वारा **उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा मेहनतका साथ तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०/०५/२०१२ (०७/०२/२०६९)

उप.प्रा. पुष्करराज रेग्मी

शोध निर्देशक

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

तानसेन, पाल्पा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल
TANSEN MULTIPLE CAMPUS
Tansen, Palpa, Nepal
स्थापित: २०४७

☎: ०७५-५२०५९७
फ्याक्स नं. : ०७५-५२२४५०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति......................

विषय :

स्वीकृति पत्र

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय , शिक्षा शास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको निमित्त शोधार्थी जगन्नाथ बस्यालद्धारा तयार पारी स्वीकृतिको लागि पेश गरिएको **उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति

१. उप-प्रा. पुष्करराज रेग्मी	विभागीय प्रमुख एवं शोधनिर्देशक	....
२. स.प्रा. गोविन्द घिमिरे	सदस्य	....
३. प्रा. आनन्दमान सिंह शाक्य	बाहृय परीक्षक	....
३. क्या.प्र.राधेश्याम ज्ञवाली	सदस्य	....

मिति : २०/०५/२०१२ (०७/०२/२०६९)

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्न्तगत शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षको आंसिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि यस शोधपत्र तयार पारिएको हो । यस अध्ययन उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था शीर्षकमा केन्द्रित भएर गरिएकोछ ।

यस शोधपत्र तयारीका क्रममा प्रस्तावना लेखन कार्य देखि नै आफ्नो अमुल्य समय दिई आवश्यक सहयोग सल्ललाह एवं निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक एवं विभागीय प्रमुख पुष्करराज रेग्मीप्रति हृदय देखि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोधपत्र लेखन एवं अध्ययनको सिलसिलामा महत्वपूर्ण तथा गहन सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने तानसेन बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख राधेश्याम ज्ञवाली, एम.एड.कार्यक्रम प्रमुख डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने लगायत प्राध्यापक एवं सहयोगमा सधै साथ दिनुहुने सम्पूर्ण क्याम्पस परिवार प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरु उपलब्ध गराईदिनुहुने ८ ओटै उच्च माधमिक विद्यालयका प्राचार्य, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी साथै व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गर्दा जुन-जुन स्रोतहरुबाट जे जस्ता साहित्य लिईएको ती सबैका लेखक तथा शोधार्थी सम्पूर्णमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्र लेखनको क्रममा हस्तलिखित पाण्डुलिपीलाई समयमै टङ्कण गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने दयाराज भण्डारी प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

जगन्नाथ बस्याल

शोधसार

यस अध्ययनको शीर्षक उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था रहेको छ र अध्ययनको मुख्य उद्देश्य उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।

अध्ययन लुम्बिनी अञ्चल पाल्पा जिल्लाको तीन ओटा स्रोतकेन्द्रका ८ ओटा उ.मा.वि. सञ्चालन भएका विद्यालयमा सीमित राखिएको छ । यो अध्ययन मिश्रित ढाँचामा आधारित छ । निर्धारित उद्देश्य प्राप्तिका लागि तथ्याङ्क संकलनका साधनको रुपमा विद्यालय सर्वेक्षण फारम, अन्तर्वार्ता , प्रश्नावली र डायरी टिपोटको प्रयोग गरिएको छ । विद्यालयका प्राचार्य, शिक्षक, विद्यार्थी र विद्यालय शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारी यस अध्ययनका उत्तरदाताको रुपमा रहेका छन् । अध्ययनको मुख्य प्राप्तिमा उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको संख्या भन्दा पुरुष शिक्षक संख्याको बाहुल्यता रहेको पाईयो । अध्ययनको क्रममा विद्यालयमा प्राचार्य तथा व्यवस्थापन समितिमा महिला प्रतिनिधि अति न्यून देखियो । शिक्षकको अवस्था उच्च माध्यमिक तहमा हरेक क्षेत्रमा महिला उपस्थिति न्यून देखिन्छ ।

अध्ययनको क्रममा महिला प्राचार्य र शिक्षक प्रतिनिधि भएका विद्यालयहरु राम्रोसंग सञ्चालन भईरहेका पाईएकोले मौका पाएमा पुरुषले भन्दा महिलाले इमान्दारिता तथा कर्तव्य निष्ट भएर आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गर्न सक्दछन् भन्ने अध्ययनबाट पाईयो ।

विद्यालयमा महिला शिक्षकको संख्या वृद्धि गर्नका लागि सम्बन्धित निकायको ध्यान जानुपर्ने र अभिभावकहरु व्यवस्थापन समिति साथै प्राचार्यबाट महिला शिक्षकको संख्या वृद्धि गर्नको लागि सकारात्मक भूमिका खेल्नुपर्ने घरपरिवारबाट महिलालाई स्वतन्त्र भएर काम गर्न दिनुपर्ने महिलालाई शिक्षण तालिमको विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने साथै महिलाको मनोवल बढाउन सबै सरोकार वालाहरुले सहयोग गर्नुपर्ने, प्रा.वि तहमा जस्तै उच्च माध्यमिक तहमा पनि महिला शिक्षकको लागि अनिवार्य कोटा छुट्टाउनुपर्ने साथै संविधानको भावनाअनुसार महिलालाई हरेक क्षेत्रमा ३३% आरक्षण कोटा तत्काल लागु गर्नुपर्ने राज्यले हरेक क्षेत्रमा सबै पक्षलाई समावेश गर्ने नीति अनुरुप महिलाहरु पनि समावेशी सूचीमा रहेको हुनाले उच्च माध्यमिक विद्यालय तहको शिक्षण पेशामा हालको न्यून अवस्थालाई वृद्धि गर्न प्रशिक्षण दिएर गुणात्मक शिक्षाको लागि महिलाहरुलाई शिक्षण पेशामा प्राथमिकता दिनुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

शीर्षक **पृष्ठ**

सिफारिस पत्र
स्वीकृति पत्र
कृतज्ञता ज्ञापन
शोधसार
विषयसूची
तालिका सूची

परिच्छेद एक : परिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	४
१.३	अध्ययनको औचित्य	६
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	८
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्न	८
१.६	अध्ययनको परिसीमा	९

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१०
२.२	सैद्धान्तिक खाका	१५
२.३	शैक्षिक उपादेयता	२०

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धान ढाँचा	२१
३.२	जनसंख्या तथा नमूना छनौट	२१
३.३	तथ्याङ्कको स्रोत	२३
३.४	तथ्याङ्क संकलनका साधन	२३
३.५	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२५
३.६	तथ्याङ्क व्याख्या तथा विश्लेषण प्रक्रिया	२५

परिच्छेद चार : तथ्यांकको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ उच्च माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अवस्था २६
४.२ महिला शिक्षकको सहभागितामा प्रभाव पार्ने तत्व ३२
४.३ महिला शिक्षकको शिक्षण पेशामा आइपर्ने समस्या ३७
४.४ शिक्षण पेशामा आइपरेका समस्या समाधानका उपाय ४२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१ प्राप्ति ४७
५.२ निष्कर्ष ४९
५.३ सुझाव ५०

सन्दर्भसामग्री
परिशिष्ट

तालिका सूची

तालिका	शीर्षक	पृष्ठ
१	नमुना छनोटका आधार	२२
२	तथ्यांक संकलनका साधन, उत्तरदाता र प्राथमिकता क्षेत्र	२४
३.	उ.मा.वि. तहमा महिला शिक्षक	२७
४.	जातिगत महिला शिक्षक	२८
५.	शैक्षिक योग्यताको आधारमा महिला शिक्षक	३०